

אין מעבירין על המצוות

עקיבא בן אבו ואלעד כהן

נושא 'אין מעבירין על המצוות' נידון בכמה מקומות בש"ס ובחז"ל, וננסה אי"ה לעמוד על הגדרתו וגדריו של כלל זה, וכיצד יש לממשו הלכה למעשה. יש לדון בכלל זה:

1. האם הוא איסור או רק מצווה לכתחילה.
2. מה פירוש 'מעבירין'?
3. האם מדובר על דברי מצווה מול דברי רשות, או גם מצוה מול מצוה? ואולי אפילו כשהמצווה בפני עצמה, אסור להתעכב בה?
4. מה הדין בדיעבד שכבר עבר?

מקור א': הסוגיא בפסחים

במסכת פסחים (דף סד ע"ב) אמרה המשנה "קיבל את המלא ומחזיר את הריקן". כלומר: שהיו הכהנים עומדים בשורות ממקום שחיתת הפסח ועד המזבח, וכל כהן לוקח מזרק מלא בדם הקרבן מזה שלידו, ואחר כך נותן לזה שנתן לו, את המזרק הריק, שכבר שפכו את הדם שבו למזבח. מזה דייקה הגמרא: "אבל איפכא לא, מסייע ליה לר"ש בן לקיש, דאמר ר"ש בן לקיש: אין מעבירין על המצוות".

כלומר, מזה שדווקא קודם כל לוקח את המלא ואח"כ מחזיר את הריק, זה מסייע לדברי ר"ש בן לקיש, שלא מעבירים על המצוות, כלומר, שכיוון שהזדמנה לו המצווה להוליך את הדם למזבח, יעשה קודם כל את המצווה לפני שעוסק בלהחזיר את המזרק הריק.

פה רואים שמי שיש לפניו שתי אפשרויות, לעסוק קודם כל במצווה, או להתעכב אפילו זמן קצר מאוד בדבר אחר, צריך להקדים קודם כל את המצווה. ועוד רואים, שזה גם קודם למעשה שיש לו צורך למצווה עתידית גם כן, שהרי יצטרך אחר כך את המזרק הריק לקבל ולהוליך בו דם נוסף. וגם רואים, שיש להקדים את המצווה, למרות שהכלי הריק כבר בידו, שהכלי המלא עדיין לא הגיע לידו.

ומשמע, שכיוון שהגישו לו - נחשב שהמצווה כבר מגיעה אליו ומשחרת לפיתחו. גם רש"י (ד"ה 'אבל איפכא') פירש: "אבל איפכא - מחזיר את הריקן ברישא - לא, דמכי מושיט ליה האי - מיד בעי לקבולי, שאין מעבירין על המצווה מאחר שבאת לידו".

כלומר, כאשר מושיט לו חבריו את המזרק המלא, מיד צריך לקבלו, כי לא מעבירין על המצווה שבאה אליו. ורואים בדבריו, שהושטת חבריו מחייבת אותו לקחת מיד ונחשב שכבר הגיע לידו למרות שאינו בידו ממש. ועוד משמע, שדין 'אין מעבירין' משמעו שאין להתעכב בעשיית המצווה שהגיעה אליו, שכתב 'מיד בעי לקבולי', ולא שצריך להקדימו לדבר אחר.

ולפי זה, לכאורה 'אין מעבירין' פירושו 'אין מתעכבים' או 'אין דוחים'. אמנם יש לעיין למה לשון 'על' ולא 'את'? וצריך עיון.

רבינו חננאל כותב שם: "ותו שמעינן, מדקתני קבל המלא מקודם ואחר כך החזיר הריקן, הא דאמר ריש לקיש אין מעבירין על המצוות, אלא מקדים מצווה דפגע ברישא."

בדברי רבינו חננאל משמע, ש'אין מעבירין' פירושו שאין מקדימים דבר אחר על המצווה, אלא יעשה את המצווה לפני כן. ומשמע שזה דין של מה קודם למה. אמנם לא התפרש בדבריו האם מדובר בדבר מצווה מול דבר רשות, או גם מול מצווה.

לכאורה, מכיוון שהכלי הריק הגיע אליו לפני שמושיטין לו את המלא, אם היה מצווה גמורה להחזירו, היה צריך להחזיר לפני שיקח את המלא, ובהכרח שקבלת המלא היא המצווה והחזרת הריק אינה מצווה גמורה. ואם נאמר ששניהם מושיטים לו משני הצדדים, עדיין זה שצריך להקדים את המלא לריק, אומר שיש כאן מצווה גמורה מול דבר שאינו מצווה גמורה, וצריך להקדים את המצווה הגמורה.

ורואים שיש להקדים את המצווה אפילו לדבר רשות שכבר הוא בידו. ולמשל, אם מקפל תפילין ובא עני, צריך לעזוב את התפילין ולתת קודם צדקה (לכאורה).

מקור ב': הסוגיא ביומא דף לג

סוגיא נוספת שעוסקת בעניין זה היא, **ביומא** (דף לג ע"א), הגמרא דנה בסדר העבודות בבית המקדש וכך כתוב:

"ודישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש נרות (=במנורה). מאי

טעמא?

אמר אביי, גמרא גמירנא, סברא לא ידענא (כלומר שאינו יודע את

טעם הדבר).

1. הר"י מלונגיל על הר"ף, כותב במפורש 'ובחזרת הריקן ליכא מצווה'.

ורבא אמר כריש לקיש, דאמר ריש לקיש אין מעבירין על המצוות, וכי עייל להיכל- במזבח פגע ברישא, דתניא.. (מוכחים מברייתא שמזבח הזהב היה קרוב יותר לפתח מאשר המנורה, ולכן הנכנס להיכל פוגש את המזבח הזהב, ואת עבודתו צריך להקדים).
אמר רבא: שמע מינה מדריש לקיש, עבורי דרעא אטוטפתא אסור.
היכי עביד? מדרעא לטוטפתא."

גם פה עומדות לפניו שתי מצוות, (יש לדון אולי הן רק הכשר מצווה, שמכין אותם לעבודתם שתיעשה מאוחר יותר, ודומה לדברינו לקמן בסוגיא במנחות סד ע"ב) ועליו להקדים את הדבר שפוגש בו ראשון, על פי מאמר ריש לקיש, שאין מעבירין על המצוות. אמנם יש לציין שיש מחלוקת בראשונים מהי הטבת הנרות, ולראשונים שסוברים² שהטבת הנרות היא רק ניקוי וסידור הבזיכים, מובן שיש כאן הכנה מול הכנה, ויקדים את שפוגש קודם. אבל ברמב"ם משמע שגם מדליק את הנרות, ולכאורה יש כאן מצווה מול הכשר מצווה, וצריך להקדים את הטבת הנרות למזבח הפנימי (כמו במזרקים של קרבן הפסח)?

ואולי אפשר לתרץ, שכרגע שניהם צריכים הכנה למצווה, ואין לפניו מצווה שמוכנה לקיום, ולכן נחשבים במצב דומה ויש להקדים את הקרוב.
ועוד יש לדייק, שרואים במשנה ביומא (פ"ב מ"ג) ובמסכת תמיד (פ"ג מ"א), שכהן אחד דישן את המזבח, וכהן אחר הטיב את הנרות, וכאשר הראשון נכנס והתחיל לדשן את המזבח, יכול חבירו להמשיך אל המנורה מבלי לחשוש שעובר על מצוות דישון מזבח הפנימי. ומכאן, שאם חבירו כבר עוסק במצווה, אין איסור מעביר על המצוות.

רש"י מסביר (בד"ה אין מעבירין): "הפוגע במצוה לא יעבור ממנה, ונפקא לן במכילתא מ'ושמרתם את המצות' קרי ביה 'את המצות' לא תמתין לה עד שתחמיץ ותיישן." ויש לעיין בדבריו:

ר. יש לכאורה סתירה ברש"י זה: בתחילת דבריו כתב שהחובה היא לא לעבור מהמצווה שפגע בה, אבל לא כתב שיש להזדרז בקיומה, ובסוף דבריו כתב שלמדו שלא ימתין עד שתחמיץ ותיישן?

ש. כאן לא כתב 'מיד' כמו שכתב בפסחים, ורק כתב 'שלא תחמיץ ותיישן'.

ת. מה המשמעות של 'תחמיץ ותיישן'? הרי מצוות לכאורה לא מחמיצות ולא מתישנות?

2. יעויין על מחלוקת זו בערוך השלחן העתיד, תמידין ומוספין סי' ק"ו.

ז. משמע ש'אין מעבירין' הכוונה כמו 'אין מסתלקים ממנה', או 'אין מתרחקים ממנה'. וצריך גם להבין, האם הכוונה לא להתרחק מהמצווה עצמה או מחפץ המצווה? כלומר, האם האיסור להתרחק ממקום מזבח הזהב, או להתרחק מקיום מצוות דישון המזבח?
1. מה גורם לרש"י לקשור את דין זה עם הדין של 'שמרתם את המצוות'?

המכילתא שרש"י מציין, היא מכילתא דרבי ישמעאל פרשת בא - מסכתא דפסחא פרשה ט:

"ושמרתם את המצוות: ר' יאשיה אומר אל תקרא כן אלא ושמרתם את המצוות, כדרך שאין מחמיצין את המצה - כך אין מחמיצין את המצוה, אלא אם באה מצוה לידך - עשה אותה מיד."
ברש"י אצלנו רואים, שלא פירש 'מחמיצין את המצווה' כמו שהיום משתמשים מלשון לפספס את המצווה, אלא **מלשון עיכוב** בעשיית המצווה. המכילתא גם משווה זאת להחמצת מצוה.

לכן נראה, שהאיסור לפי רש"י הוא, להתרחק מקיום המצווה, בין אם הוא עצמו מתרחק ממנה, ובין אם ממתין ומתעכב מלקיימה, עד שהיא עלולה להימנע ולהיתקלקל, כמו עיסת מצוה, שכאשר נמנע מלשמור אותה כראוי, כבר מאליה היא מתקלקלת מלהיות מצוה.

ועוד אפשר, שמדובר הכל בלשון עיכוב ושהיה, ואז זה מתאים בלשון (עם מחליפים את מילת 'מעביר' במילת 'שוהה') 'אין שוהים על המצוות', וגם ברש"י בפסחים '...מיד בעי לקבולי, דאין שוהין על המצווה', וביומא לג ע"א 'לא ישהה ממנה, ונפקא לן במכילתא...לא תמתין לה שתחמיץ ותיישן'.³
וקצת משמע מהמילה 'ותיישן', שאפילו אם יקיים אותה בסוף, יש חסרון בזה שתתיישן ולא תהיה חדשה.

לכן גם פירש בפסחים שיעשה 'מיד', כלומר שלא יתעכב בה. אמנם שם יתכן גם שכתב 'מיד' מכיוון שהיא מצווה שאינה לוקחת שמן רב אלא לקיחה ומסירה בלבד, ועוד שהכהנים עשו את ההולכה הזו במהירות, ואולי גם מפני שאם יתעכב אולי יעביר לכהן הבא אחריו כדי לא להתעכב, ונמצא הכהן הזה מפסיד את מצוותו.

3. ומהבחור עקיבא בן אבו למדתי שניתן לפרש את הפסוק 'ויעבור ה' על פניו' – ששוהה מכעסו (ופניו היינו כעסו של ה' ולא פני משה). אמנם עדיין יקשה לכאורה להסביר לפירוש זה את הפסוק 'אני אעביר כל טובי על פניך'.

ובמסכת ראש השנה (ז' ע"א) ברש"י ד"ה 'המעביר על מידותיו', יש ראייה לפירוש הראשון. הגמרא אומרת 'אמר רבא: כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו'.

מסביר רש"י: "המעביר על מידותיו: שאינו מדקדק למדוד מידה למצעים אותו ומניח מידותיו והולך לו, כמו 'אין מעבירין על המצות', 'אין מעבירין על האוכלין', מניחן והולך לו."

כלומר שמפרש את פירוש המילה מעבירין – שמניח את המצוה או את המאכל והולך לו.

וכן במסכת יומא (ע' ע"א, ולקמן הבאנו את סוגיית הגמרא שם), פירש רש"י: 'אין מעבירין על המצות: ומהו דתימא, האי נמי אעבורי הוא, שמניח זו והולך לראות את זו'.

אמנם עדיין לא ענינו, מה קושר דין 'אין מעבירין' לדין 'ושמרתם את המצוות'? ואולי הבין ששני הכללים האלו עניינם אחד, שיתפוס במצווה שלא תאבד ממנו, וזה בין אם מתעכב עד שתאבד, וק"ו, שלא יתרחק ויעבור ממנה.

וכדברי רש"י מצינו גם במדרש פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) במדבר (דף פה ע"ב):

"אבל במדבר היו כלם מקובצים לפיכך נמנו ביום אחד. מכאן למדנו

שאין מעבירין על המצות, שאף על פי שלא מצאנו הקדוש ברוך הוא

שאמר לו למשה למנותם בו ביום, אמר (משה): מצוה הבאה בידי

אקיימנה. וכן דוד אומר (תהלים קיט) 'חשתי ולא התמהמהתי' וגו'."

וכן בילקוט שמעוני (פרשת בא רמז רא):

"ושמרתם את המצות: ר' יאשיה אומר אל תקרי כן אלא ושמרתם

את המצוות. כדרך שאין מחמיצין את המצה כך לא יחמיצו את

המצוות, אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד. אמר ר"ש בן לקיש

אין מעבירין על המצות אמר רבא שמע מינה מדר' שמעון בן לקיש

עבורי דרעא אטוטפתא אסור. ודשון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש

נרות דכי פגע ברישא במזבח פגע."

רואים שהמדרשים הבינו שהכוונה למהר ולקיים את המצוות, והילקוט שמעוני

קשר את זה לכאורה בלימוד של 'ושמרתם את המצוות'⁴.

4. אמנם אינו מפורש, שהרי לא כתוב 'מכאן אמרו' וכד', אבל רואים שהסמיכו אותם זה לזה.

ועתה יש לפרש את המשך הגמרא בעניין התפילין: "אמר רבא: שמע מינה מדריש לקיש (שאמר שאין מעבירין על המצוות), עבורי דרעא אטוטפתא אסור. היכי עביד? מדרעא לטוטפתא."

דברי הגמרא סתומים וצריכים ביאור.

רש"י מפרש: "עבורי דרעא אטוטפתא – לאחרי תפילין שבזרוע בשביל תפילין של ראש אסור, דהא בזרוע פגע תחילה. היכי עביד – מן הזרוע יבא על ראש, יניח שבזרוע תחילה ואח"כ יניח של ראש".

תוספות (ד"ה עבורי טוטפתא), פירשו את דברי רש"י, שצריך להקדים את הנחת תפילין של יד לתפילין של ראש, מפני שהזרוע קרובה יותר מהראש, ואין מעבירין על המצוות.

ולכאורה כאן רואים שרש"י כן מפרש 'אין מעבירין' במשמעות שאם פגע במצוה אחת, לא יעזבנה לצורך מצוה אחרת, ולא כמו שפירשנו קודם לכן שהכוונה להקדים כל מצווה שעוסק בה? אולם נראה, שכיוון שמצאנו מקומות שמפרש להקדים את המצוה שפגע בה, גם בלי קשר למצוה נוספת שלפניו, וגם למד מ'ושמרתם את המצוות', שהעיקר הוא להקדים כל מצוה, וזה כולל גם כשפגע במצוה אחת ועכשיו פוגש מצוה נוספת, או כשיש שתי מצוות לפניו, שיקדים את הראשון והקרוב לפני כן. אבל אם היינו מפרשים שהכוונה רק להקדמת הקרוב יותר, לא יכולנו לפרש על פי זה, את מה שכתב למהר בעשיית המצוות.

או שרש"י מפרש את הכלל הזה בשני אופנים, שהרי כך משמע בסוגיא ביומא (דף נח ע"ב) שנראה לקמן.

והקשו התוספות⁶, שבמנחות (לו ע"א) אמרו שיש להקדים את תפילין של יד לתפילין של ראש, מהפסוק עצמו – קודם 'וקשרתם לאות על ירך' ואחר כך 'והיו לטוטפות בין עיניך', ואין צורך ב'אין מעבירין על המצוות'?

ותירצו את הגמרא בשני אופנים: א. ר"ת בשם רב האי גאון: כשחולץ את התפילין, לא יקדים את התפילין שבזרוע בתוך הנרתיק תחילה, כדי שכשיוציא – יפגוש קודם את של יד לפני של ראש.

5. נראה שצריך לנקד 'לאחר' את ה-ח' בצירי, ולא בפתח

6. יש להעיר, שהתוספות במנחות (לו ע"א) ד"ה וקשרתם אומר גם הוא כדברי התוס' הזה, ולכן קיצרתי ולא הבאתי את דבריו פה, ורק התחדש שם, שאת התירוץ הראשון שכתוב פה שהוא מר"ת, ובתוספות ישנים פה ביומא, נכתב התירוץ בשם הר"ח בשם הגאון. ולכאורה היינו אומרים, שיש טעות סופר האם זה ר' תם או ר' חננאל, והתחלף בין ת' לח', אבל במנחות מתורץ שכתב 'מפרש ר"ת משום ר' חננאל בשם רב האי גאון', ואם כן, שניהם אמת.

ואיך מסביר את ה'היכי עביד' שבגמ' נראה שיפרש: שישיםם בכיסם באופן שיעבור מהזרוע אל של ראש.

ב. רבי אליהו: כשממש בתפילין (כמו שחייבים לעשות כל שעה כשמניחים תפילין) לא יעבור לשל ראש תחילה לפני של יד, כי פוגע בשל יד תחילה, כיצד יעשה? ימשמש בשל יד ואחר כך של ראש.

לפי פירוש תוספות ברש"י, צריך לפרש:

"עבורי דרעא אטוטפתא – לאחר (הנחת) תפילין שבזרוע בשביל תפילין של ראש אסור, דהא בזרוע פגע תחילה (שהיד פוגשת את הזרוע לפני הראש ולכן יש להניח קודם כל עליה את התפילין).

היכי עביד – מן הזרוע יבא על ראש, (כלומר:) יניח שבזרוע תחילה ואחר כך יניח של ראש".

אמנם, מלבד קושיית התוספות, יש לשאול ולדייק כמה שאלות:

ד. במה ולאיזה דבר הזרוע קרובה יותר? ולכאורה יש לפרש, שהיד הקושרת, באופן טיבעי נמצאת במרכז הגוף או למטה מזה, ולכן הזרוע נמצאת קרוב יותר ליד הקושרת מאשר הראש.

ש. לכאורה מה שהגמרא אומרת 'היכי עביד' הוא מיותר ומה מתחדש בו? הרי ודאי שאם אסור להקדים את הראש לזרוע אז צריך להקדים את הזרוע לראש? וצריך עיון.

ת. יש לדייק, שמשמע שהעיקר הוא לפי מקום קיום המצווה ולא איזה חפץ מצווה לקח קודם. ומשמע שאם יקח את התפילין של ראש, צריך מצד 'אין מעבירין על המצוות' ולהניחו ולקחת את של יד.

ז. נראה שרש"י, חוזר על המשפט של הגמרא בתוספת ביאור, והחליף את המילה 'עבורי' במילה 'לאחר'. ואם כן, מובן שמפרש 'אין מעבירין על המצוות' = אין מאחרין את המצוות, ולפי זה מובן שכתב בפסחים ולעיל בסוגיא, למהר את עשיית המצווה. אבל לכאורה זה בניגוד לפירוש המילה בביטוי 'מברך עובר לעשייתו', שהמשמעות שם היא להקדים ולא לאחר? ואולי רש"י סובר, שזה מהמילים שמאותו השורש ומשמעותם מתהפכת, כמו להשריש ולשרש וכד'.

אפשר לכאורה להסביר את רש"י באופן נוסף, שההלכה כאן מבוססת על ההלכה שהביאו התוספות, שיש להקדים את של יד לשל ראש מהפסוק. ומדובר שהתחיל להניח את של יד ועצר ולא כרך על ידו, או שרק הניח את התפילה במקומה מבלי להדק, והשמיעו לנו שאסור לעצור בעשייתה ולהתעסק בשל ראש,

אלא יסיים את הנחת תפילין שבזרוע. ואם פירוש זה נכון, הרי שאין לעשות כמו שנהוג היום, שעוצר בכריכות של תפילין של יד ופונה להניח תפילין של ראש. ולפירוש זה מתורצת קושיית התוספות, ומובן למה של זרוע קרובה יותר ובה 'פגע תחילה', ואין לדייק את הדיוק ג' שכתבנו לעיל, שמקום המצווה קובע ולא הפגיעה בחפץ.

בתוספות (לג ע"א) ד"ה אין מעבירין על המצוות, תוספות דנים בסוגיא בזבחים, ששם לומדים את מקום שפיכת הדם מפסוק ולומדים את שפיכת חטאת החיצונה מחטאת הפנימית, שצריך לשפוך על היסוד הסמוך למקום הגעתו, ולא למדו מ'אין מעבירין על המצוות'. ועוד הוכיחו תוספות, מכך שרואים שבחטאות הפנימיות למדו את מקום שפיכת הדם מחטאות הפנימיות – 'למד סתום מן המפורש', ואם המקור היה מ'אין מעבירין על המצוות' לא היה הבדל ביניהם.

ושאלו התוספות: 'ואם תאמר: ולמה לי קרא, אמאי לא נפקא מדריש לקיש דאין מעבירין על המצוות?' - למה לומדים מפסוק ואין אומרים פה את הכלל של ר"ל 'אין מעבירין על המצוות'?

ומתרצים התוספות "ויש לומר, דלא שייכא דריש לקיש, אלא היכא דבעינן לעבד תרוויהו, שיש להקדים ההוא דפגע ביה ברישא. אבל היכא דלא עבדינן אלא חד, לא גמרינן מיניה, ונעביד לתדיר לחודיה ולא נעביד לשאינו תדיר." לכאורה יש שלושה מצבים אפשריים שבהם אנחנו דנים:

ר. כשעומד בפני קיום שתי מצוות שאת שתיהן עתיד לקיים וצריך להקדים אחת מהן.

ש. כשעומד בפני קיום שתי מצוות, שלא יוכל לקיים את שתיהן, וצריך לבחור לקיים אחת מהן.

ת. כשאת אותה מצווה אפשר לקיים בשני מקומות או אופנים ואומרים לו לקיים באופן אחד ולא אחר.

ואפשר לכאורה להבין את דברי התוס' בשני אופנים:

ר. שדברי ריש לקיש שאין מעבירין על המצוות, נוהג רק כעומדות בפניו שתי מצוות, ואת שתיהן יוכל לקיים, ואז יקדים את המצווה שפוגש בה ראשון, אבל אם יוכל לקיים רק מצווה אחת, לא שייך הכלל שאין מעבירין על המצוות, ואז צריך לעשות לפי כללים אחרים, כגון שהתדיר קודם (או על פי הפסוק כמו שכתבו לפני כן בתוספות).

ש. דברי ריש לקיש ש'אין מעבירין על המצוות' הם כשעומד מול שתי מצוות (ויתכן או מסתבר שיוכל לקיים רק אחת), ואז יתחיל מהמצווה שפוגש תחילה,

אבל אם מדובר במצווה אחת שיוכל לקיים רק באופן אחד ולא אחר, אז לא שייך הכלל שאין מעבירין על המצוות ויעשה לפי כללים או לימודים אחרים, כמו תדיר קודם, או דרשה מהפסוק.

ת. ואפשר עוד, שאין מעבירין על המצוות, נוהג ודאי כשעומדות לפניו שתי מצוות ויכול לקיים את שתיהן, ולעומת זאת כשיש ספק באותה מצווה כיצד לקיים, בזה ודאי לא אומרים אין מעבירין את המצוות, ואת המקרה האמצעי יש לשייך לאחד מהם ולא ידוע להיכן.

לכאורה, הנידון שממנו הוכיחו התוספות, הוא בספק בקיום המצווה, האם לשפוך את הדם במערב או בדרום, ובזה אמרו שאין את הכלל 'אין מעבירין על המצוות', אבל כל שיש שתי מצוות לפניו – הכלל עדיין קיים.

אבל מסוף דברי התוספות, "ונעביד לתדיר לחודיה ולא נעביד לשאינו תדיר", נראה מוכח שמדובר שיש לפניו שתי מצוות ולא יכול לקיים את שתיהן, ובזה אמרו שאין את הכלל 'אין מעבירין על המצוות'. וממילא, רק כשיוכל לקיים את שתיהן, יש את הכלל 'אין מעבירין על המצוות'.

ונראה קל וחומר, כשמדובר בשני אופנים לקיים את אותה המצווה ויכול לקיים רק באופן אחד, שלא שייך 'אין מעבירין על המצוות'.

ויעויין לקמן במה שנכתוב א"ה בסוגיא במנחות (סד ע"ב).

יש גם לדייק ולהעיר בדברי התוספות, שודאי סוברים שהכלל 'אין מעבירין על המצוות הוא דאורייתא, שהרי אם הוא רק חיוב מדרבנן, לא היו שואלים למה למדו מפסוק ולא מ'אין מעבירין על המצוות'. אלא שלא פירשו התוס' מה המקור לחיוב זה בתורה לפי שיטתם.

ועוד יש לעניות דעתי להעיר בתחילת דברי התוספות, שרש"י לא גרס בזבחים 'ההוא דפגע ביה ברישא' ולכאורה משמע שתוס' מבינים ברש"י, שאין בזבחים את הכלל 'אין מעבירין על המצוות'.

אבל נראה לעניות דעתי, שיש הבדל עקרוני בהבנת רש"י מתוספות, שרש"י מבין שזה חיוב בעניין הזמן - למהר בעשיית המצווה, אבל זה לא נוגע כלל להלכות המצווה. ואת מקום עשיית המצווה לומדים מהפסוק 'אשר פתח אהל מועד'. לעומת זאת, לתוספות החיוב הוא להקדים את המצוות לפי המקום הראשון שניתן לקיימן, ולכן, אם בא לשפיקה מהמערב, יקדים לשם, ואם בא מהדרום יקדים לשם, ולכן שואל למה למדו מפסוק ולא מ'אין מעבירין'.

ויותר מזה, יש להעיר על עיקר קושיית התוספות, שבפסיקתא זוטרתא (לקח

טוב) ויקרא (דף י ע"ב) כתוב:

"אל יסוד מזבח העולה אשר פתח וגו'. זה יסוד מערבי מ**יבן** שאין מעבירין על המצות. לפי שביציאתו מן המשכן - ביסוד פתח אהל מועד פוגע ושם היה שופך ביסוד מערבי. והיינו דתנן במסכת זבחים שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון"

ולפי זה, המקור של 'אין מעבירין על המצות' הוא מדין זה עצמו, שכאשר יוצא מההיכל, צריך לשפוך את הדם בקרוב אליו. ולפי זה, דין זה אינו שונה מדין אין מעבירין, ומצד שני גם מובן, שלא יכלו ללמוד את מקום שפיכת הדם בלי הפסוק, כי בלי פסוק זה לא ידענו שאין מעבירין על המצות.

וגם מובן שלמדו את מקום שפיכת הדם משפיכת הדם של פרים הנשרפין, כי פרים הנשרפים זה המקור לכלל 'אין מעבירין על המצות'.

מקור ג': הסוגיא במגילה

ובמסכת מגילה (דף ו ע"ב) ישנה סוגיא נוספת, העוסקת בשנה מעוברת, ודנה מתי קוראים את מגילת אסתר, באדר הראשון או באדר השני.

בעניין זה ישנה מחלוקת: "ר' אליעזר בר' יוסי אומר, אין קוראין אותה באדר השני, שכל מצוות שנוהגות בשני נוהגות בראשון. רשב"ג אומר משום ר' יוסי, אף קוראין אותה באדר השני, שכל מצוות שנוהגות בשני אין נוהגות בראשון..."

הגמרא מסבירה: "בשלמא לר' אליעזר בר' יוסי, מסתבר טעמא דאין מעבירין על המצוות, אלא לרשב"ג מאי טעמא? אמר ר' טבי: טעמא דרבן שמעון בן גמליאל מסמך גאולה לגאולה עדיף. ר' אלעזר אמר: טעמא דרבן שמעון בן גמליאל מהכא: לקיים את אגרת הפורים הזאת השנית."

רואים שכשיש לנו מצווה שאפשר לקיימה בזמן קודם ובזמן מאוחר, שצריך להקדים משום 'אין מעבירין על המצוות'. (וגם רשב"ג סבר כך, אלא שסבר שיש סיבה מיוחדת למה כאן דוחים לאדר השני).

רש"י כדרכו ולשיטתו, אומר גם כאן: "אין מעבירין כו': משבא לידי אקדים לעשות, דהכי תניא במכילתא 'ושמרתם את המצות', אם באת מצוה לידך אל תחמיצנה".

תוספות (ד"ה מסתבר טעמיה דאין מעבירין על המצוות), דן גם בשאלה ששאלו כבר במסכת יומא (דף לג ע"א), למה הוצרכו ללמוד מפסוק את מקום שפיכת הדם, ולא לומדים מהכלל 'אין מעבירין על המצוות'?

ומתרצים שלושה תירוצים:

ר. "ויש מפרשים דלא שייך למימר אין מעבירין על המצוות, אלא היכא שיש לפניו שתי מצוות, שיש לו לעשות קודם אותה דפגע ברישא (כמו התירוץ בתוספות ביומא לג ע"א). וזה אינו, דהכא ליכא אלא מצוה אחת ואפילו הכי מפרש הטעם משום אין מעבירין." גם מכאן משמע לכאורה, שהתירוץ הזה אומר ש'אין מעבירין' הכוונה רק כשיש לפניו שתי מצוות שעתידי לקיים את שתיהן, ורק צריך להקדים אחת מהן. ופה דוחה תירוץ זה, שהרי בקריאת המגילה, מדובר אפילו באופן קיום אותה מצווה ואמרו 'אין מעבירין על המצוות'.

ש. "ורבינו יהודה תירץ, דאי לאו קרא, הוה אמינא שאין מעבירין לכתחילה, הא דיעבד שרי, משום הכי איצטריך, דאסור בדיעבד."

ולפי זה, אפשר להסביר גם את רש"י ביומא לג ע"ב, ש'מ'אין מעבירין' למדנו לכתחילה, להקדים תפילין של יד לתפילין של ראש, ומהפסוק למדנו שמעכב גם בדיעבד, (כגון שלקח כבר את התפילה של יד או שידיו קרובות יותר לראש). אמנם צריך לומר, שרש"י סובר שמהפסוק לבדו לא יכולנו ללמוד שמעכב בדיעבד, כי אז לא היה צורך ללמוד גם מ'אין מעבירין על המצוות'. (ואולי מפני שמצינו שמי שאינו יכול להניח בידו, כן יניח בראשו, ומכאן שדין 'זהיו' שיהיו תמיד שתיהן יחד אינו מעכב).

אך תוספות, כנראה סברו שיכולנו ללמוד שמעכב מהפסוק 'וקשרתם...והיו לטוטפות...', ולכן הקשו על רש"י שאין סיבה לומר בזה 'אין מעבירין', ולכן תירצו באופנים אחרים שבהם מתקיים 'אין מעבירין'.

"אי נמי נראה התם, דמטעם דאין מעבירין לא חזינן אלא דכל מערבי של מזבח כשר, אבל יסוד לא חזינן דצריך, משום הכי איצטריך קרא לאשמועינן יסוד".

כלומר, באמת כן למדו שם מ'אין מעבירין', אבל יכולנו לחשוב שכל הצד המערבי כשר לשפיכה, ולכן למדו מהפסוק דוקא ביסוד.

אמנם לפי תירוץ זה, לכאורה עדיין תיקשה קושיית התוספות ביומא (לג ע"ב), שהרי לרש"י לא מובן מה לומדים מהפסוק 'וקשרתם...והיו לטוטפות', אחרי שאפשר ללמוד את סדר הדברים מ'אין מעבירין'. וגם לתוספות, שהעמידו לחדש בסדר הנחתם בכיסם או בסדר המשמוש, עדיין זה לא מתרץ מדוע זה לא נאמר בעניין סדר הנחתם גם כן. ואדרבה, היו צריכים לומר שהסדר נלמד מ'אין מעבירין', ומהפסוק לחדש גם להנחה בכיסם או לסדר המשמוש.

מקור ד': הסוגיא ביומא דף נח

סוגיא נוספת בנושא זה מופיעה גם היא במסכת יומא (נח ע"ב).

הגמרא מביאה ברייתא, שבה נחלקו, באיזה כיוון נותן הכהן הגדול, את מתנות הדם על מזבח הזהב ביום הכיפורים. לר' יוסי הגלילי: מימין לשמאל: מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית, מזרחית דרומית. לר' עקיבא משמאל לימין: מזרחית דרומית, מערבית דרומית, מערבית צפונית, מזרחית צפונית.

ומסבירה הגמרא, שלפי כולם, בדרך כלל בכל פניות יש לפנות בכיוון מימין לשמאל, וזו דעת ר' יוסי הגלילי. ופה ר' עקיבא חולק, כיוון שכאשר היה הכהן צריך לצאת מעמידתו לפני הפרוכת, אל מחוץ למזבח הזהב (ועומד מזרחית למזבח), פגש את הקרן הדרומית מערבית, ולכן משום 'אין מעבירין על המצוות', צריך לחזור אליה מהר ולתת דם משמאל לימין, ולא להאריך את הדרך מכיוון מימין לשמאל.⁷

פה אנחנו רואים חידוש בדין 'אין מעבירין', שגם במצב שהיינו צריכים ללכת ולהתרחק מהמצווה שהיתה בדרכינו, צריך לחזור אליה ולהקדים אותה מדין 'אין מעבירין על המצוות'.

רש"י ותוספות לא כתבו כאן בסוגיא דבר. לכאורה לרש"י יש לפרש שיש להקדים ולמהר את נתינת הדם שפעם קודם לכן כמה שיותר מהר. לפי התוספות במגילה (ו ע"ב) בתירוץ הראשון, וביומא (לג ע"א), כאן שעומדות לפניו ארבע מצוות הזאה, שעומד לקיים את שתיהן, צריך להקדים את מה שעסק בו תחילה.

אמנם, אם נאמר שההזאות הן מצווה אחת שיש לקיימה באופן אחד ולא אחר, לכאורה יסתור את דבריו במגילה (לג ע"א) ששם תירץ את מקום שפיכת הדם (שזה גם כן דרך הקיום באותה המצווה) שלא נוהג שם דין 'אין מעבירין'. ולכן לתירוץ זה חייבים לומר שמתייחסים למתנות הדם כמצוות נפרדות.

לפי התירוץ שני בתוספות במגילה, צריך לומר שדין כיוון המתנות הוא רק לכתחילה, אבל בדיעבד אינו מעכב. (וכן נראה לדינא, שהרי כל הפניות דרך ימין ודין 'אין מעבירין' שניהם הם דינים לכתחילה ולא מעכבים).

לפי התירוץ השלישי בתוספות, כאן שאין עוד לימוד אחר, לא הוצרכנו לפסוק, ולמדנו את הכיוון מ'אין מעבירין על המצוות'.

אמנם יש לשאול לכאורה, הרי כשיצא אל מחוץ למזבח הזהב, ועומד למזרח המזבח, שתי הקרנות המזרחיות קרובות יותר לכהן. ולמה לא יקדים את שתי

7. אבל נראה, שודאי מקדים קודם מתנה על אחת הקרנות המערביות, שהרי התורה הקפידה שיצא אל מחוץ למזבח, והיינו לרמז שמתחיל בצד מזרח.

הקרנות המזרחיות לקרן המערבית דרומית שעבר על פניה לפני כן, הרי 'אין מעבירין על המצוות' ועכשיו הן לפניו? ולכאורה מכאן היה לנו ללמוד ש'אין מעבירין' חל על מה שעבר על פניו, גם אם עכשיו נמצא מול דבר אחר? ואולי יש לדחות, לפי מה שחילקו שם בסוגיא, האם הכהן הולך ברגלו ומקיף את המזבח או רק מסובב את המזבח במתן הדם בידו, שאם הולך ברגליו, הרי שנמצא עכשיו מול קרן מזרחית דרומית, ועכשיו המרחק שלו שווה מהמזרחית צפונית כמו מהמערבית דרומית, ולכן יחזור למערבית דרומית שכבר פגע בה. ולפי זה, לסוברים שמסובב רק בידו, אולי גם שייך לומר, שכאשר ידו נמצאת בקרן מזרחית דרומית, הרי שתי הקרנות האחרות במרחק שווה וימשיך למערבית דרומית.

אלא שאי אפשר לתרץ כן כשסובב בידו, שהרי צריך בכל הזאה לטבול מחדש את אצבעו בדם⁸, ולכן, כשחוזר וטובל את אצבעו בדם, הרי חזרה הקרן המזרחית צפונית להיות קרובה אליו יותר מהמערבית דרומית, ולמה לא יקדים אותה? ומשמע, שאף על פי שכבר עבר את המצווה קודם לכן, צריך לחזור אליה גם מול מצווה שעכשיו לפניו!

ואף על פי שהרמב"ם פסק שם (פ"ד ה"ב) שמסובב ברגלו, ולכאורה אין ראייה, אלא שלכאורה כיוון שהגמרא כתבה כך גם בדעת מי שסובר שמקיף בידו, לכאורה יש ללמוד מכאן עיקרון בלי קשר לפסיקת ההלכה. וצריך עיון לדינא. ומשמע עוד, שהכלל 'כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין', גובר על הכלל 'אין מעבירין על המצוות'. שהרי משמע, שבמקום שלומדים בו לפנות דרך ימין, אין את הכלל 'אין מעבירין'. רק אחרי שלא אומרים 'כל פינות יהו דרך ימין', אז אפשר להקיף משמאל משום 'אין מעבירין'.

מקור ה': הסוגיא ביומא דף ע

עוד סוגיא שמוזכר בה עניין 'אין מעבירין על המצוות', גם הוא ביומא (ע"א). במשנה (בדף סח ע"ב) כתוב, שמי שראה את שריפת בשר הפר והשעיר לא יכול להספיק ולהגיע לשמוע את קריאת הכהן הגדול בתורה, ומי ששמע את קריאת הכהן הגדול, לא יכול להספיק לבוא לראות את שריפת הפר והשעיר, למרות שמן הדין מותר לעשות כך.

8. תוספתא יומא פ"ג ה"ב, זבחים צג ע"ב, מנחות ז ע"ב, רמב"ם עבודת יום הכיפורים פ"ג ה"ו.

שואלת הגמרא, שפשוט שמותר לעשות כך, ומה החידוש? ועונה, שלכאורה יש כאן מצווה של 'ברוב עם הדרך מלך', ואם עוזב את המקום שנמצא בו עובר על הכלל של ריש לקיש 'אין מעבירין על המצוות', ולכן השמיעו לנו שמותר, ורק שאינו יכול הספיק את שניהם.

ובאמת, נשאלת השאלה מדוע אין כאן בעיה של 'אין מעבירין'?
 רש"י (ד"ה קמ"ל) עונה: "דלא מיעבר הוא, מאחר שאינו עסוק בה".

נראה שכוונתו, שכאן אין באמת מצווה, שהרי לא הוא עצמו עוסק בה. ונראה שיש לדייק בדבריו, שאם יש מקרה שבו כולם מקיימים את המצווה, כמו למשל בקריאת מגילה בפורים, שכולם יוצאים ידי חובתם בקריאת שליח הציבור, יש איסור 'אין מעבירין'. אבל קהל שמתקבצים לראות יחד דבר שהם לא מקיימים בעצמם את המצווה, אין בזה 'ברוב עם הדרת מלך', ולכן גם אין בזה 'אין מעבירין על המצוות'.

אמנם רבינו חננאל שם כתב: "הרואה כהן גדול כשהוא קורא וכו': שמע מינה דמצווה היא לישיב בכנסת בשעה שקורין הספר תורה, שנאמר 'ברוב עם הדרת מלך'". ומשמע מדבריו לכאורה, שחולק על הבנתו ברש"י וסובר שמי ששומע

את הקריאה בתורה כן מחוייב בצוות 'ברוב עם הדרת מלך'!

אבל נראה לעניות דעתי שאינו כן, ויש לחלק בין קריאת התורה בבית הכנסת, שמטרתה להיות לימוד תורה לרבים, כמו שרואים במסכת בבא קמא (פב ע"א) "כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה", וכן בברכות (ח ע"א) "רב ששת מהדר אפיה וגריס, אמר: אנן בדידן ואינהו בדידהו". ומשמע שכל הציבור מקיימים מצווה של לימוד תורה בזה.

אבל ביום הכיפורים זה חלק מעבודת היום שמוטלת דווקא על הכהן הגדול ולא על הציבור, כמו שרואים שתירצו בגמרא יומא (סח ע"ב) "שאני קריאה דצורך עבודה היא", וכן משמע במהר"י קורקוס בהל' עבודת יום הכיפורים (פ"ג ה"ח) שכתב שלמדו חובת קריאה מימי המילואים "ולמד ר' יוחנן בשם רשב"י שם בפרק ראשון (יומא ה ע"ב) קריאה זו ממילואים, דכתיב בהו: "זה הדבר אשר ציווה ה'" אפילו דיבור מעכב".

מקור ו': הסוגיא במנחות

עוד סוגיא שמוזכר בה הנידון שלנו, במנחות (סד ע"ב):

המשנה אומרת: "מצות העומר להביא מן הקרוב, לא ביכר הקרוב לירושלים מביאין אותו מכל מקום".

כלומר, שמשתדלים להביא את החיטים לקרבן העומר מהמקום הקרוב יותר לירושלים, ורק כשאין קרוב לירושלים, נאלצים להביא מרחוק יותר.

הגמרא שואלת, מה הטעם לכך, שצריך להביא את החיטים מהקרוב יותר, ועונה ב' תשובות:

א. 'משום כרמל'. כדי שהחיטים של העומר יהיו עדיין קצת לחות ורכות ולא יתייבשו ויתקשו בדרך.

ב. 'משום דאין מעבירין על המצוות'.

מסביר רש"י: 'דאין מעבירין כו' – והלכך כשיוצא מירושלים לבקש עומר, אותה שמוצא ראשון נוטל, דאין מעבירין על המצוות'.

רואים כאן, שכלל זה נוהג גם כשבאים לקיים מצווה, ואת אותה מצווה אפשר לקיים במקום⁹ קרוב יותר או במקום רחוק יותר, עדיף לעשות בקרוב יותר. אמנם לפי רש"י בפסחים אפשר לכאורה לפרש, שהטעם הוא כדי לקיים מיד, אבל כאן אי אפשר לפרש כך, שהרי קוצרים את העומר בלילה, ויוכלו להקריבו רק ביום (לעיין במשנה מנחות סה ע"א).

ועוד יש לדייק, שלפני שקצרו היו אומרים בקול 'בא השמש..'. וכו' אף על פי שמתעכבים בזה קצת ולא קוצרים מיד.

ויש לשאול ולהעיר כאן:

ד. האם זה מצד להקדים את המצווה עד כמה שאפשר, או מצד החשש שיתבטל ממנה, או שנחשב כשתי מצוות וצריך להקדים את הקרוב אליו יותר? נראה לכאורה, שרש"י יפרש מצד להקדים ושלא יפסיד את המצווה, ולתוספות מצד שיש להקדים את הקרוב.

ב. למה לא הזכירו כאן (ובמגילה ו ע"ב) שזה כר"ש בן לקיש, כמו שאמרו בפסחים וביומא (לג ע"א)? נראה שלפי הבנת התוספות, יתכן שריש לקיש דיבר רק במקרה של שתי מצוות העומדות אחת מול השניה, ולא על הקדמת אותה המצווה, ולכן כאן ובמגילה (ו ע"ב) שמדובר בהקדמת אותה מצווה, לא הזכירו את ריש לקיש.

אמנם לפי רש"י שפירש למהר בעשיית המצווה שפגע בה, לכאורה קשה. ואפשר אולי לתרץ, שלא רצו לתלות את המשנה בריש לקיש שהיה מאוחר, אלא המשנה היא המסייעת לריש לקיש, כמו שאמרו בפסחים (סד ע"ב) 'מסייע ליה לריש לקיש..'. ועדיין צריך עיון.

9. אפשר שתלוי במקום ואפשר שתלוי במקום החפצא של השיבולים, ופירשתי על פי מה שראינו ביומא (לג ע"ב) שמשמע שתלוי בזרוע שהיא מקום המצווה ולא בחפצא של התפילין.

אם היה יוצא ממקום אחר לכיוון ירושלים, שבכל מקרה יצטרך לעבור דרך כל המקומות שבדרך, האם גם אז מצוותו ליקצור קודם כל מהראשון שמזדמן לו, או שיחכה לקרוב לירושלים? אמנם במצוות העומר יתכן שיעדיפו את הקרוב לירושלים כדי שיהיה כרמל, אבל בזה טמונה שאלה נוספת: האם עדיף את הראשון שמזדמן, או את המובחר יותר לקיום המצווה? וצריך עיון.

בתוספות (ד"ה איבעית אימא אין מעבירין) שאלו גם כן, מדוע בזבחים (מז ע"א) הסבירו את מקום שפיכת הדם מפסוק¹⁰ ולא מ'אין מעבירין על המצוות', ומתרגמים: "דלא שייך 'אין מעבירין על המצוות', אלא כשיש שתי מצוות לפניו, כגון דישון מזבח והמנורה או כגון מצות קרנות שאין ידוע מהיכן יתחיל, וכן בהך דשמעתין שנוטל מן הקרוב, אבל לקבוע מקום אשפיכת שיריים לא קבעו מהאי טעמא, אי לא דגלי קרא בהדיא."

לפי מה שהסברנו לפני כן, שרק מול שתי מצוות שונות אומרים 'אין מעבירין על המצוות', לא מובן מדוע משווה לזה, את מצוות הקרנות (אם זו מצווה אחת ולא ד' מצוות) וכן את מקום קצירת העומר!

ונראה שאפשר לפרש את כוונת התוספות בשתי דרכים:

א. שכל מקום שיש שתי אפשרויות בקיום המצוות, אז מתחשבים ב'אין מעבירין על המצוות', ולא משנה האם זה בין מצוות שונות, או בין שתי דרכים לאותה מצווה, או בין שני מקומות לקיום אותה המצווה.

ב. שרואים את הקרנות שמצוות נפרדות, וכן רואים כל מקום שבו יכול העומר להיקצר כמצוות שונות שעומדות לפניו, והוא צריך לקיים בקרוב יותר. אמנם, לעניות דעתי הסבר זה דחוק יותר, שנחשיב את העומר ככמה מצוות ולא כמצווה אחת שיכולה להתקיים בכמה מקומות.

אם כן, מתי לדעת התוספות אין אומרים 'אין מעבירין'? משמע שכוונתם שהיו צריכים את הפסוק כדי ללמוד את מקום שפיכת הדם, לא ידענו כלל שישפוך ביסוד המערבי את הדם, ולכן היה צריך להיכתב 'אל יסוד מזבח העולה'. ודומה לכאורה למה שפירשו בפירוש השלישי במגילה (ו ע"ב).

אבל עדיין קשה, כי מובן שהיה צריך להיכתב 'אל יסוד מזבח העולה', אבל למה הכתוב המשיך 'אשר פתח אוהל מועד'? הרי את מקום השפיכה במזבח, יכולנו ללמוד מ'אין מעבירין'? וצריך עיון.

10. ובתוספות זה האריכו להוכיח שלומדים מהפסוקים (ולא מ'אין מעבירין') יותר ממקומות אחרים.

אמנם, לפי הפסיקתא רבתי שהבאנו לעיל, מתורץ יפה. שלמדו פה מהפסוק שנותן ביסוד המערבי שהוא הקרוב לכהן שיוצא מהיכל, ומשם למדו לשאר המקומות ש'אין מעבירין על המצוות'. ולפי זה, יש גם מקור ברור בתורה לכלל הזה, מה שלא מצאנו בדברי התוספות.

מקור ז': רש"י בשבת

אמנם יש להעיר, שרש"י מסכת שבת (דף כב ע"ב), משמע לכאורה דומה לשיטת התוספות:

הגמרא מספרת שהמנורה "עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל, מאי עדות? אמר רב: זו נר מערבי שנותן בה שמן כמידת חברותיה, וממנה היה מדליק ובה היה מסיים".

כלומר, שנעשה נס במנורה שהנר המערבי שניתן בו שמן ככל הנרות, היה דולק יממה שלמה ולא רק מערב עד בוקר.

ומסביר רש"י, שמדובר על הנר השני ממזרח, ואותו הדליקו ראשון, ואותו הכינו אחרון להדלקה:

"ומדלא כתיב להעלות נרות (בלשון רבים) - שמע מינה: הוקבע נר אחד להתחיל בו בכל יום, וזהו נר מערבי השני של מזרח, והכי תנן (תמיד לג ע"א): 'נכנס ומצא נרות מזרחים דולקות - מדשן המזרחי ומניח את המערבי דולק, שממנו מדליק את המנורה בין הערבים, מצאו שכבה, כגון משמת שמעון הצדיק - מדליקו ממזבח העולה'¹¹, ונראה בעיני דאמור רבנן קביעותא בנר שני - משום דאין מעבירין על המצוות, וכי עייל בהיכל - בקמא פגע ברישא, וביה לא מצי לאתחולי, דכתיב יערוך אותו לפני ה' - צריך שיהא אחד חוצה לו, דאי לא, לא קרינן ביה לפני ה'. והכי אמרינן במנחות, (צה ע"ב) 'דכתיב בנר מערבי לפני ה' - מכלל דכולהו לאו לפני ה' כו'...' ובה היה מסיים ההטבה - לפי שהשאר היה מטיב שחרית, וזו מטיב בין הערבים, ואוחז הישנה בידו, או מניחה בכלי עד שנותן שמן ופתילה, ומדליקה ומדליק ממנה את השאר..."

11. רש"י מצטט את המשנה בתמיד עם תוספת ביאור.

אם כן, הטעם שמדליק קודם כל את השני ממזרח, כי מצד אחד 'אין מעבירין על המצוות, והרי פוגש את צד מזרח קודם כל, אבל אי אפשר להתחיל מהנר המזרחי ביותר כי כתוב 'לפני ה', ולכן מדליקים את השני ממזרח ראשון¹². ומשמע כמו שיטת התוספות, שיש להקדים לפי מה שפוגש בו תחילה. וכבר פירשנו בתחילת המאמר, שנראה שלרש"י זה בכלל העניין להקדים את המצוות, שיקדים את הקרוב תחילה, או שמודה שיש לפרש גם כן, כמו ששמע בסוגית הגמרא ביומא (נח ע"ב).

סיכום שיטת רש"י

רש"י מפרש 'אין מעבירין על המצוות' שמשמעות שלא יניח את המצווה וילך ממנה, אלא ימהר את המצווה שנתקל בה לעשות ולסיים אותה מיד. ובכלל זה, שאם נתקל גם במצווה אחרת, לא יעבור מהראשונה כדי לעסוק בשניה. ובמקרה שאינו עוסק במצווה ממש, אלא רק צופה ומתקלה סביב מצוה, אין איסור לעזוב את המצווה. מקור הכלל הזה לפי דברי רש"י, במכילתא, שלמדו 'ושמרתם את המצוות' ודרשו לשמור את המצוות שלא יתקלקלו ויתיישנו כמו שאסור להשהות ולהחמיץ את המצוות של פסח.

סיכום שיטת התוספות

ביומא (לג ע"א) חילקו התוספות האם צריך עתיד לעשות את שניהם שאז חל הכלל 'אין מעבירין על המצוות', או שיעשה רק אחד מהם, ואז הכלל הזה לא חל. בזבחים (נא ע"א) חילקו התוספות, בין שתי מצוות כמו דישון מזבח הפנימי והמנורה וכמו מצוות קרנות שלא יודע ממי להתחיל, אבל לקבוע מקום צריך פסוק מפורש ולא חל הכלל 'אין מעבירין'.

12. כנראה מבין רש"י, ש"לפני ה" הכונה שלא יהיה מרוחק ממערב שהוא ודאי לא לפני ה', וכיוון שאינו הנר הכי רחוק – די בזה כדי להחשיבו לפני ה'. וכן כתב רש"י ברוב מקומות הש"ס, ושכך משמע במשנה בתמיד בפרק ז'. ויש לעיין בזה, שלכאורה בפשט היה צריך לומר שהמערבי ביותר הוא שנקרא לפני ה', וכן כתב רש"י במסכת מנחות (דף צח ע"ב) 'אלמא חד הוא דהוי כלפי מערב לצד בית קדשי הקדשים אלמא מזרח ומערב מונחים והחיצון של צד מערב קרי ליה נר מערבי'. וצריך עיון.

וכן במנחות (סד ע"ב) חילקו כתבו באופן דומה, בין שתי מצוות כמו דישון מזבח הפנימי והמנורה וכמו מצות קרנות שלא יודע ממי להתחיל או כמו בעומר שצריך ליטול מהקרוב, אבל לקבוע מקום צריך פסוק. ובמגילה (ו ע"ב) תירצו בשלש תירוצים: א. כשיש לפניו שתי מצות, ודחו שאינו תירוץ נכון, שהרי במגילה יש רק מצווה אחת. ב. לכתחילה אין מעבירין, ובדיעבד אינו מעכב אלא אם כן התחדש במפורש בפסוק. ג. הפסוק בא ללמד רק שצריך לשפוך ליסוד דווקא, ואינו קשור ל'אין מעבירין'. התירוץ ביומא אינו זהה לזבחים ומנחות, שהרי ביומא הכלל לא קיים כשלא קיים את שניהם, ובזבחים ובמנחות הפסוק לא בא לומר שהכלל לא חל, אלא שהיו צריכים ללמוד את מקום השפיכה מפסוק.

במגילה, כשהתוספות מקשים על התירוץ מהנידון של מגילה, ששם זו רק מצווה אחת ולא שתיים, נראה שמקשים רק על התירוץ ביומא שאומר שהכלל לא חל, אבל בזבחים ובמנחות הרי הגדיר גם את העומר כשתי מצוות למרות שזו מצווה אחת. ויעויין לעיל במה שפירשנו בהסבר הסוגיא במנחות, מדוע נקרא שתי מצוות. וכבר הערנו שם, שהתירוץ בזבחים ובמנחות דומה לתירוץ השלישי במגילה.

ואם כן, נשאר בתוספות ב' תירוצים:

א. אין מעבירין הוא לכתחילה. ובמקום שמעכב יש גם פסוק.
ב. אין מעבירין נוהג בין במצווה אחת ובין בב' מצוות, והפסוקים באים ללמד שצריך ללמוד עניין אחר, כמו מקום שפיכת הדם.
ולפי שני פירושים אלו, הכלל 'אין מעבירין' חל בכל מקום, בין כשמדובר בין שתי מצוות, ובין להקדים את המצווה למקום הקרוב. ואם כן, פירושם דומה לרש"י, רק שמדברים מצד להקדים את המקום, ורש"י דיבר להקדים את זמן המצווה כמה שניתן.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם לא הזכיר דין זה בפירוש, מלבד בהלכות תפילין (פ"ד ה"ח):
"כשחולץ אדם תפיליו להצניען בכלי, לא יניח של יד מלמטה ושל ראש מלמעלה, מפני שבשעה שהוא רוצה ללובשן, יפגע בשל ראש תחילה, ונמצא שמניחה ומוציא של יד, לפי שאין לובשין של ראש קודם לשל יד. ואסור לו לאדם להניח מצווה ולעבור ממנה למצווה אחרת, אלא מצווה שתבוא לידי של אדם בתחילה – בה הוא מתעסק.

לפיכך צריך להניח של יד למעלה, כדי שיפגע בה תחילה וילבש על הסדר."

אמנם בעניין סדר הנחתן, כתב רק (שם ה"ה): "אבל אם הניח שתיהן מברך ברכה אחת 'להניח תפילין' וקושר של יד תחילה ואחר כך מניח של ראש, וכשהוא חולץ – חולץ של ראש תחילה ואח"כ חולץ של יד." ולא הזכיר כלל את 'אין מעבירין על המצוות'.

ומשמע שדעתו כדעת ר"ת בשם הר"ח בשם רב האי גאון שהוזכר בתוספות ביומא (לג ע"ב), שאין ללמוד לעניין סדר הנחתן, שזה כבר נלמד במפורש במנחות (לו ע"א) מ'והיו', שלא מניח את תפילין של ראש בלי להניח את של יד. ולכן הלימוד של 'אין מעבירין' הוא לעניין קיפול התפילין, שצריך לדאוג שיונחו בכיסן באופן שיוציא את של יד תחילה, כדי שלא להעביר על המצוות. ורואים גם שמבין דין זה כתוספות, שכאשר יש לפניו שתי מצוות ואחת הגיעה לידי, אסור לו לעזוב אותה ולעסוק באחרת, אלא ימשיך לעסוק במצווה הראשונה.

ובפירוש המשניות כתב הרמב"ם (מסכת מנחות פ"י מ"ב):

"הכלל אצלינו אין מעבירין על המצוות, וענין דבר זה שאם נזדמנה לאדם מצוה לא יניחנה בגלל שהוא חושב לעשות מצוה אחרת, ולפי הכלל הזה מתכוונים להביא את העומר ממקום היותר קרוב לירושלם כדי שלא יניחו זה שהוא ראוי למצוה וילכו לחפש זולתו ונמצא שעבר ממצוה למצוה ואין זה מותר."

ומשמע שמגדיר את אותה המצווה כשמקיימה במקום קרוב או במקום רחוק, כמו שתי מצוות שמניח אחת בשביל אחרת, וכמו שמשמע בתוספות במנחות (סד ע"ב).

אם כן, נראה ששיטת הרמב"ם כשיטת התוספות.

ספק נוסף בדין זה, מה קורה כאשר יוצא בדרכו לעשות מצווה אחת, ובדרך פוגש במצוה אחרת, כגון שבדרכו לתפילה בבית הכנסת, או לעשיית חסד מסויים, ובדרכו פוגש בעני המבקש צדקה, האם כיוון שהתחיל ללכת על דעת התפילה או החסד, נחשב שאין מעבירין על המצוות, ולא יתעכב בשביל העני, או שאדרבה, כיוון שעדיין לא התחיל בתפילה או בחסד, הרי העני הוא המצווה הראשונה ובו צריך להתחיל?

ולכאורה יש להביא ראיה שהסוגיא ביומא (לג ע"א) בעניין דישון מזבח הפנימי ודישון המנורה. שהרי אמרו שיש בעיה של אין מעבירין על המצוות, ולא אמרו

שמדשן המנורה ילך למנורה כיוון שעל דעת זה התחיל הליכתו. משמע, שאף על פי שמתחיל ללכת למצוה אחת, אם בדרך פוגע במצוה אחרת, צריך לעשות במה שפגע בדרכו.

אמנם אפשר לדחות את הראיה, ששם מסדרים את העבודות לכתחילה באופן שלא תהיה מציאות שמעבירין על המצוות, אבל אם ילך מדשן המנורה ראשון, לא יצטרך להתעכב קודם בדישון המזבח הפנימי. וצריך עיון למעשה.

סיכום

ראינו במאמר זה מספר סוגיות בש"ס שמדברות על הכלל 'אין מעבירין על המצוות'.

העולה מסוגיות אלו ומדברי הראשונים שראינו במאמר זה, שהפוגש במצווה, לשיטת רש"י והמדרשים, צריך למהר את עשייתה כמה שיכול, כדי שלא תאבד או תיפגם.

לשיטת רבינו חננאל, התוספות והרמב"ם, אם רוצה לקיים מצווה אחרת גם כן (וכל שכן דבר פחות ממנה, כמו להחזיר מזרק ריק), אינו רשאי לעזוב את המצווה שפוגש בה בשביל מצווה אחרת. וגם את אותה המצווה עצמה, צריך לקיים במקום קרוב ולא להמתין למקום רחוק יותר.

ראינו בסוגיא ביומא (נח ע"ב) שאפילו מצווה שכבר היה צריך לעבור על פניה, צריך לחזור אליה כשיוכל. וכן מצווה, שעתיד להתעסק בה, ועכשיו רק מכין הכנות לקראתה, כבר נראה שחל הכלל 'אין מעבירין' בגלל המצווה העתידה להתקיים פה (על פי הסוגיא במנחות סד ע"א - סה ע"ב).

אמנם כל זה במצווה גמורה, אבל כאשר אינו עוסק במצווה אלא רק צופה במצווה, אין דין זה (כמו שנראה ביומא ע ע"א).

וכן נראה שאם אחרים כבר עוסקים במצווה והמגיע לשם אינו נצרך שם, אין איסור לפנות לדבר אחר (על פי יומא לג ע"א).

